

Adroddiad y Sefydliad
Materion Cymreig
Chwefror 2024

MAKING
WALES
BETTER

GWNEUD
CYMRU
WELL

Croesffyrdd Creadigol: Cynaliadwyedd a Llesiant yn Sector Creadigol Cymru

Credyd llun: Chillee Noir

Am yr awdur

Marine Furet yw Swyddog Cyfryngau, Cyfathrebu ac Ymgysylltu yr SMC ac yn olygydd digidol *the welsh agenda*.

marine.furet@iwa.org.uk

Cafodd y digwyddiad Croesffyrdd Creadigol: Llesiant a Chynaliadwyedd yn y Diwydiannau Creadigol ei gefnogi gan Cymru Greadigol. Mae Cymru Greadigol yn Asiantaeth Llywodraeth Cymru sy'n darparu cymorth i'r diwydiant creadigol yng Nghymru.

Am yr SMC

Rydym yn felin drafod ac yn elusen, yn annibynnol o'r llywodraeth a phleidiau gwleidyddol.

Drwy ddod ag arbenigwyr o bob cefndir ynghyd, rydym yn llunio syniadau uchelgeisiol a gwybodus sy'n sicrhau ymrwymadau gwleidyddol i wella ein democratiaeth, ein gwasanaethau cyhoeddus a'n heconomi.

Rydym yn darparu llwyfannau ar gyfer dadlau, cyfleoedd i bobl leisio'u barn ac ymchwil sy'n gosod yr agenda. Rydym yn cael ein hariannu gan ein haelodau, incwm o'n digwyddiadau a sesiynau hyfforddi, an yn cael ein cefnogi gan ymddiriedolaethau, sefydliadau a chyrff cyllido eraill. Rydym yn falch o lofnodi addewid Dim Hiliaeth Cymru, ac fe rydym yn Gyflogwr Cyflog Byw ac yn dal Marc Elusen Ddibynadwy NCVO Lefel Un.

Ein gweledigaeth yw i greu Cymru lle gall pawb ffynnu.

I gael rhagor o wybodaeth am yr SMC, ein gwaith polisi, a sut i ymuno, naill ai fel cefnogwr unigol neu sefydliadol, cysylltwch â:

SMC – Sefydliad Materion Cymreig, Ystafell 6.01, sbarc | spark, Heol Maendy, Caerdydd CF24 4HQ
ffôn: 029 2048 4387
e-bost: info@iwa.org.uk
www.iwa.wales

Mae'r SMC yn elusen gofrestredig yng Nghymru a Lloegr: 1078435 ac yn gwmni cyfyngedig trwy warant sydd wedi'i gofrestru yng Nghymru a Lloegr

Cefnogir gwaith yr SMC mewn cyfryngau a democratiaeth gan Ymddiriedolaeth Elusennol Joseph Rowntree.

Cefndir

Mae'r papur hwn yn adrodd am ddiwyddiad a drefnwyd gan y Sefydliad Materion Cymreig gyda chefnogaeth Cymru Greadigol yng Nghanolfan y Mileniwm, Caerdydd, ar y 7fed o Dachwedd 2023. Gyda'r teitl 'Croesffyrdd Creadigol: Llesiant a Chynaliadwyedd yn y Diwydiannau Creadigol', archwiliodd y digwyddiad heriau ariannu, ansicrwydd parhaus, a chynaliadwyedd yn y sector creadigol yng Nghymru. Fe drefnwyd i gyd-fynd â lansiad Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Cymru Greadigol a Chyngor Celfyddydau Cymru, a oedd yn nodi meysydd cydweithio rhwng y ddau sefydliad.

Yng Nghymru, mae cyllid cyhoeddus ar gyfer y sector creadigol yn dod o dan awdurdodaeth dau sefydliad gwahanol. Cyngor Celfyddydau Cymru, a sefydlwyd ar ôl yr Ail Ryfel Byd, a Cymru Greadigol, asiantaeth Llywodraeth Cymru a sefydlwyd yn 2020. Mae maes Cymru Greadigol yn cynnwys meysydd fel: 'Ffilm a Theledu', 'Cerddoriaeth', 'Gemau', 'Animeiddio', 'Createch', 'Ymchwil a Datblygu' a 'Cyhoeddi', rhestr [ynghlwm gyda'r nodyn](#): 'Mae celfyddyd gain, dawn, theatr a barddoniaeth y tu allan i'n cylch gorchwyl', gwahaniaeth sydd yn ôl pob golwg yn seiliedig ar wahaniad rhwng y 'Celfyddydau' a'r 'diwydiannau creadigol'.¹ Mae cymhlethdodau gweinyddu cyllid i'r sector creadigol ac i wneud cyfiawnder â'r meysydd sy'n ei gyfansoddi wedi eu hadlewyrchu yn y modd y mae'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth yn mynegi themâu trawsbynciol: dywedir bod arbrofi artistig a chymryd risg yn dod o dan gwmpas Cyngor y Celfyddydau; byddai 'ffilm neu nofel arloesol' ar y llaw arall yn cael ei hariannu gan Cymru Greadigol.

Mae'r gwahaniad hwn yn effeithio ar ymarferwyr creadigol, y mae rhai ohonynt yn disgyn rhwng categorïau ariannu neu heb ffynhonnell incwm sefydlog rhwng prosiectau, gan arwain at ansicrwydd proffesiynol a phersonol parhaol. Mae adroddiad Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg a Chwaraeon y Senedd [Tu ôl i'r Llenni: Gweithlu'r Diwydiannau Creadigol](#) yn honni mai 'stori am ddau ddiwydiant creadigol yw'r diwydiannau creadigol mewn gwirionedd' gyda gwahaniaethau sylfaenol rhwng sectorau refeniw uchel fel y diwydiannau sgrin a meysydd creadigol eraill (mae'r adroddiad yn dyfynnu'r sector celfyddydau, diwylliant a cherddoriaeth) sy'n ei chael hi'n anodd yng nghanol amodau economaidd sy'n gwaethygu.

Bwriad y digwyddiad felly oedd cydnabod yr heriau uchod a thynnu sylw at atebion creadigol a datblygiadau i amddiffyn gweithwyr, wrth chwarae rôl 'cyfaill beirniadol' i'r cyrff creadigol allweddol yng Nghymru. Daeth ag ystod eang o leisiau at ei gilydd o bob rhan o'r diwydiannau creadigol a thu hwnt: swyddogion y llywodraeth, gweithwyr cyrff cyhoeddus, cynrychiolwyr undebau llafur, gweithwyr llawrydd, gweithwyr cwmnïau'r diwydiant creadigol, ac academyddion.

Cynhwysai'r digwyddiad bedwar panel: ymchwiliodd y ddau banel cyntaf i'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Cymru Greadigol a Chyngor y Celfyddydau, edrychodd y panel nesaf ar ymagwedd y sector creadigol at gynaliadwyedd, ac roedd y pedwerydd yn drafodaeth am les gweithwyr, gyda ffocws ar atebion cyfannol megis hwyluswyr llesiant. Ar ddiwedd y dydd, gwahoddwyd y cyfranogwyr i gyfrannu at drafodaethau grŵp bach ar dri chwestiwn, gan ymateb i'r trafodaethau blaenorol a chynnig atebion i heriau allweddol:

- Sut y gallwn ariannu'r diwydiannau creadigol a diwylliannol yn gynaliadwy?
- Sut mae creu celf mewn argyfwng hinsawdd?
- Sut y gallwn flaenoriaethu lles gweithwyr yn y diwydiannau creadigol a diwylliannol?

Siaradwyr panel

Dawn Bowden AS	<i>Dirprwy Weinidogy Celfyddydau, Chwaraeon a Thwristiaeth, Llywodraeth Cymru</i>
Gerwyn Evans	<i>Dirprwy Gyfarwyddwr, Cymru Greadigol</i>
Maggie Russell	<i>Cadeirydd, Cyngor Celfyddydau Cymru</i>
Dafydd Rhys	<i>Prif Weithredwr, Cyngor Celfyddydau Cymru</i>
Derek Walker	<i>Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru</i>
Yr Athro Sara Pepper	<i>Cyfarwyddwr yr Economi Greadigol, Prifysgol Caerdydd</i>
Auriol Miller	<i>Cyfarwyddwr, Sefydliad Materion Cymreig</i>
Rachel Jones	<i>Prif Weithredwr, Arts and Business Cymru</i>
Yvonne Murphy	<i>Cyfarwyddwr Artistig a Chynhyrchydd Gweithredol, Cynyrchiadau Omidaze</i>
Dr Simon Dancey	<i>Ymchwilydd annibynnol</i>
Tilly Ashton	<i>Cydlynnydd Cynaliadwyedd, Severn Screen</i>
Jacob Ellis	<i>Cyfarwyddwr Cysylltiadau Allanol a Diwylliant, Swyddfa Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru</i>
Judith Musker-Turner	<i>Rheolwr Portffolio, Cyngor Celfyddydau Cymru</i>
Jess Mahoney	<i>Cyfarwyddwr, Caerdydd Creadigol</i>
Simon Curtis	<i>Swyddog Cenedlaethol a Rhanbarthol ar gyfer Cymru a De Orllewin Lloegr, Equity</i>
Joanne West	<i>Cyswllt Diwylliant</i>
Ndidi John	<i>Cyfarwyddwr, Go-Go Well-being</i>
Michelle White	<i>Cyd-gyfarwyddwr, 6 Ft from the Spotlight</i>
Shirish Kulkarni	<i>Cymrawd Ymchwil, Media Cymru</i>
Mohammad Fez Miah	<i>Cyfarwyddwr Cyfathrebu, Urban Circle</i>

Crynodeb gweithredol

Mae'r sector creadigol a diwylliannol, yr economi greadigol neu'r diwydiannau creadigol – waeth beth fo'r enw a ddefnyddir i'w labelu – yn parhau i fod yn rhan allweddol o economi'r DU ac, yn yr ychydig flynyddoedd diwethaf, maent wedi cael eu canmol yn stori o lwyddiant Cymreig, gyda throsiant wedi ei adrodd o '£1.7 biliwn yn 2021, cynnydd o 14% ers 2017'.² Ac eto, mae lwyddiant trawiadol nifer o gwmnïau cynhyrchu ffilm wrth greu cyfleoedd cyflogaeth leol wrth wella amlygrwydd byd-eang Cymru yn gwrthgyferbynnu'n llwyr â'r heriau a wynebir gan sectorau eraill mewn sector sy'n ddibynnol iawn ar lafur llawrydd. Dangosodd trafodaethau fod ansefydlogrwydd timau gwaith a natur unigol gyrfaoedd llawrydd yn gosod y diwydiant yn y sefyllfa baradocsaid o ddeor y syniadau mwyaf arloesol, wrth wynebu risg o atgynhyrchu hen strwythurau anghydraddoldeb.

Mae'r adroddiad hwn yn dechrau ac yn gorffen gyda phwysigrwydd hollbwysig ariannu'r sector creadigol yn ddigonol. Os yw cyllid i barhau i fod yn un o sylfeini craidd creadigrwydd, mae angen iddo adlewyrchu anghenion y bobl y mae'n honni eu bod yn eu gwasanaethu. Mae angen meddwl a chynllunio mwy hirdymor a fyddai nid yn unig yn cefnogi artistiaid gyda'r adnoddau angenrheidiol i greu celf, ond hefyd yn rhoi'r modd iddynt wneud hynny'n gynaliadwy. Galwodd sawl cyfranogwr am gyllid a fyddai nid yn unig yn galluogi creadigrwydd, ond hefyd yn cynyddu gallu a chefnogaeth.

Elfen arall allweddol i lwyddiant y sector yw sicrhau bod gan ei weithlu'r sgiliau angenrheidiol i ymateb i heriau'r dyfodol. Amlygodd trafodaethau effaith bosibl rolau newydd fel cydlynwyr cynaliadwyedd a hwyluswyr llesiant, a all helpu i gyfeirio meddwl cyfannol i ailstrwythuro cynrychiadau, a gwneud y diwydiant yn lle mwy cynaliadwy a theg.

Pwynt allweddol arall yn yr adroddiad hwn yw nad endidau monolithig yn unig yw cyrff cyllido a strwythurau yng Nghymru, ond mae'n rhaid iddynt, ac maent yn dod o hyd i ffyrdd newydd o gydweithio a phartneru â'i gilydd. Dywedodd sawl cyfranogwr fod y Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Cymru Greadigol a Chyngor Celfyddydau Cymru nid yn unig i'w groesawu ond ei fod yn hen bryd. Mae'r dyfodiad hwyr hwn yn symptomatig o'r tensiynau sylfaenol sy'n parhau i effeithio ar lunio polisiau ynghylch y celfyddydau, a'r ffordd y caiff ei ariannu.

Mae'r adroddiad hwn yn gwneud yr argymhellion a ganlyn sy'n codi o'r trafodaethau hynny:

- Dylai Llywodraeth Cymru barhau i gefnogi ac ehangu'r cynllun hwylusydd llesiant.
- Dylai Cyngor Celfyddydau Cymru, Cymru Greadigol, a chyrff cyllido perthnasol ganolbwyntio capasiti ar gyllido capasiti a llesiant, drwy sicrhau bod cyllid ar gael ar gyfer rhwydweithiau gofal a chydweithfeydd.
- Dylai cyrff ariannu anelu at ddiwygio cyllid i'w wneud yn fwy hygyrch, drwy ddibwysu'r allbynnau.
- Dylai Cyngor Celfyddydau Cymru, Cymru Greadigol, a chyrff cyllido perthnasol gyfeirio ymdrechion at gyllido capasiti a llesiant, drwy sicrhau bod cyllid ar gael ar gyfer rhwydweithiau gofal a chydweithfeydd.
- Dylai Llywodraeth Cymru sefydlu cyfeiriadur cyllidwyr Cymru gyfan, gan restru'r ffynonellau cyllid sydd ar gael ar gyfer gweithwyr llawrydd diwylliannol.

Sut ydym ni'n ariannu'r diwydiannau creadigol a diwylliannol?

Neilltuwyd rhan gyntaf y drafodaeth yn y digwyddiad i'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth (MCD) a gyhoeddwyd gan Gyngor Celfyddydau Cymru a Cymru Greadigol.³ Mae'r ddogfen yn nodi meysydd cydweithio rhwng y ddau sefydliad, ar adeg heriol a ddiffinnir gan anghysondeb rhwng anghenion pobl greadigol a'r cyllid sydd ar gael, yn ogystal â throsiant staff ar gyfradd uchel, gyda gweithwyr proffesiynol yn gadael y diwydiant.

Mae'r MCD, er ei fod wedi'i fwriadu fel 'dogfen fyw', yn ceisio egluro sut y gall y gwahanol sefydliadau sy'n ffurfio'r sector gydweithio, gan sefydlu nifer o fecanweithiau megis cyfarfodydd rheolaidd. Fodd bynnag, fel y nododd sawl cyfranogwr, mae angen hyn a thrafodaeth bellach ar y sefydliadau sy'n ffurfio'r sector creadigol er mwyn cyfleu eu swyddogaethau a'r ffordd y maent yn mynegi gyda'i gilydd yn well, nid yn unig i randdeiliaid lefel uchel ond hefyd i weithwyr llawrydd.

Cyngor Celfyddydau Cymru, Cymru Greadigol a diffiniad yr economi greadigol

Mae cread Cymru Greadigol fel corff hyd fraich sy'n ymroddedig i'r maes sydd wedi'i grwpio o dan y term 'diwydiant creadigol' yn gosod Cymru ar wahân i'r gwledydd datganoledig eraill. Yn yr Alban, mae un sefydliad, Creative Scotland yn gweinyddu cyllid gan Lywodraeth yr Alban a'r Loteri Genedlaethol, ac yn cwmpasu 'y diwydiannau celfyddydol, sgrin a chreadigol'.⁴ Yng Ngogledd Iwerddon, mae meysydd Cyngor Celfyddydau Gogledd Iwerddon yn cynnwys y celfyddydau a'r diwydiannau creadigol ond mae ar wahan oddi wrth Sgrin Gogledd Iwerddon. Mewn trafodaethau, awgrymodd un panelwr fod y model Cymreig mewn perygl o bwysleisio naratif neoryddfrydol o amgylch y celfyddydau a hyrwyddwyd gan y MCD, gan ei wahanu'n 'gelfyddydau er mwyn celfyddyd' a ffurfiau o greadigrwydd sy'n broffidiol yn economaidd. Sylwodd un cyfranogwr fod y pwyslais ar werth economaidd rhai disgyblaethau i'w deimlo'n arbennig trwy iaith, ac yn y gwahaniaeth mewn iaith rhwng yr hyn a elwir yn 'gelfyddydau' a 'diwydiannau creadigol' – gyda 'llwybrau' i mewn i'r celfyddydau yn hytrach na 'piblinellau' diwydiannau creadigol. Roedd ymranid yr iaith a ddefnyddiwyd i ddisgrifio'r gweithgareddau a gynhwyswyd yn y sector creadigol, a'r cysyniad o economi greadigol, yn bwnc a godwyd yn aml ym mhob panel yn y digwyddiad.

Mae'n werth cydnabod bod rhan o gymhlethdod y drafodaeth o amgylch yr economi greadigol yn deillio o gymhlethdod ei ddiffiniad economaidd. Teimlwyd hyn yn bendant gan gyfranogwyr ac ymarferwyr yn yr ystafell, gydag un mynychwr yn nodi, fel gwneuthurwr ffilmiau trochol, ei bod yn aml yn gweld nad oedd ei maes testun bob amser yn cyd-fynd yn hawdd â'r meini prawf a osodwyd gan y cyrff cyllido allweddol yng Nghymru. Nododd un panelwr hefyd effaith ddofn llymder ar gelfyddydau ieuenctid. Er na chynrychiolwyd cyhoeddi yn ein trafodaethau ar y diwrnod, mae'r sector hwn yn dangos y gwahaniaethau economaidd sy'n nodweddu'r sector creadigol ar hyn o bryd.

O reidrwydd, mae sefydliadau wedi gorfod dod yn fedrus wrth gyflwyno'r achos *dros* y celfyddydau fel grym economaidd neu ysgogydd newid cymdeithasol. Mae sefydliadau fel Media

Cymru yn eirioli dros werth y diffiniad ehangach o'r 'economi greadigol' wrth feithrin datblygiad economaidd, ond teimlwyd sawl gwaith 'nad ydym eto wedi adrodd stori'r economi greadigol' yng Nghymru. Tynnodd yr Athro Sara Pepper sylw at y ffaith bod y term 'economi greadigol' yn cynnig fframwaith i ailystyried ac ailddiffinio nid yn unig sectorau creadigol, ond hefyd alwedigaethau, gan gynnwys y rhai sy'n gorlifo i rannau eraill o'r economi.

Yn y cyfamser, roedd cynrychiolwyr Cyngor Celfyddydau Cymru hefyd yn cydnabod gwahaniaeth yng nghwantwm y cyllid sydd ar gael, a oedd yn amlwg yng nghanlyniad yr Adolygiad Buddsoddi,⁵ a'r galw presennol. Pwysleisiwyd bod gwaith y Cyngor wedi eu harwain i estyn allan i 'sefydliadau gyda phobl o gefndiroedd ethnig amrywiol a chefnidir anabl a [...] chymunedau sydd â phresenoldeb cryf yn yr iaith Gymraeg', ond na allai'r Adolygiad Buddsoddi 'ateb pob nod strategol', yn enwedig pan 'nad yw ceisiadau'n dod o feysydd penodol'. Fodd bynnag, fel y nododd panelydd yn ddiweddarach, mae hyd yn oed rhai cyfleoedd a gyfeirir at 'gymunedau amrywiol' fel y'u gelwir yn parhau, i bob pwrpas, yn symbolaidd ac mewn perygl o gollir grwpiau y maent yn honni eu bod yn mynd i'r afael â nhw. Mae angen o hyd am iaith a allai siarad â'r 'celfyddydau', fel eu gelwir, a'r 'diwydiannau creadigol' fel ei gilydd, ond hefyd i adlewyrchu'r amrywiaeth profiad a hunaniaeth yng Nghymru.

Fodd bynnag, fel y nododd sawl cyfranogwr, mae gan y celfyddydau hefyd werth cynhenid sydd i'w werthfawrogi a'i drysori, yn ogystal â'u heffaith gadarnhaol ar ganlyniadau bywyd, llesiant ac iechyd. Bu, fel y clywyd mewn trafodaethau, yn ein 'cadw ni'n gall' yn ystod Covid, ac maent bellach yn gyfrwng hollbwysig i'n helpu wrth frwydro yn erbyn camwybodaeth am yr argyfwng hinsawdd a dod i delerau a'r argyfyngau niferus y mae Cymru yn eu hwynebu. Roedd y drafodaeth yn crisialu'r ffaith ei bod yn ymddangos bod gan sefydliadau celfyddydol, cyllidwyr a chyrrff cyhoeddus ar hyn o bryd gysyniadau gwahanol, ac o bosibl rhai anghyson, o rôl y celfyddydau mewn cymdeithas, ond hefyd o effaith materol y rhaniad hwn ar artistiaid, sydd nid yn unig yn un ieithyddol, ond hefyd yn un o ran adnoddau.

Llywodraethu, adfywio a arweinir gan ddiwylliant a'r sector creadigol

Amlygodd y digwyddiad y lefelau sy'n cyd-gloi o lywodraethu sy'n strwythuro cyllid y celfyddydau, gydag asiantaeth y llywodraeth (Cymru Greadigol) a chorff lefel braich (Cyngor y Celfyddydau). Mae cyflawni 'diwylliant bywiog a'r Gymraeg yn ffynnu' hefyd yn un o'r Nodau Llesiant Cenedlaethol a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Fodd bynnag, dywedodd y cyfranogwyr fod y nod hwn ymhell o fod wedi'i gyflawni. Nododd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol mai'r Nod Llesiant Diwylliant a'r Gymraeg ar hyn o bryd yw'r 'gwaelod ond un o ran y nodau y mae'r cyrrff cyhoeddus yn rhoi sylw iddynt wrth feddwl am eu hamcanion llesiant', status quo mae [Cymru Can](#), strategaeth newydd y Comisiynydd, yn ceisio unioni.⁶

Mae partneriaeth yn chwarae rhan allweddol yn y broses hon, ac awgrymodd sawl cyfranogwr yn y sgwrs y dylid harnessu pŵer y sector cyhoeddus drwy Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i gyfathrebu a gwella rôl diwylliant mewn cymunedau yng Nghymru drwy fecanweithiau cynnwys. Teimlwyd bod diwylliant yn cael ei 'weld yn rhy aml fel ychwanegiad, rhywbeth braf i'w gael' yn hytrach nag elfen hanfodol o wneud penderfyniadau, yn enwedig yng nghyd-destun cyllidebu sydd yn gostwng. Yn ogystal â'r MCD rhwng Cymru Greadigol a Chyngor y Celfyddydau, mae nifer o sefydliadau yng Nghymru wedi cymryd rhan mewn mentrau tebyg i ymrwymo i bartneriaeth

traws-sector: mae Cyngor y Celfyddydau wedi llofnodi ac adnewyddu ei Femoranda Cyd-ddealltwriaeth gyda Chonffederasiwn y GIG⁷ a Chyfoeth Naturiol Cymru.⁸ Crybwyllwyd Hynt⁹ yn y drafodaeth, sef cynllun Cymreig sydd â'r nod o ddarparu mynediad cyson at leoliadau i bobl anabl a'u gofalwyr, sydd bellach yn cael ei gyflwyno ledled y DU trwy All In, fel enghraifft o arfer da a wneir yng Nghymru.¹⁰ Crybwyllwyd y Cwricwlwm Newydd i Gymru fel cyfle i ymgorffori diwylliant wrth wneud penderfyniadau yn y sector cyhoeddus

Amlygodd y digwyddiad y potensial i ddiwylliant chwarae rhan mewn adfywio cymunedau. Un enghraifft oedd y Canolfannau Clwstwr y Diwydiannau Creadigol,¹¹ gyda buddsoddiad yn Rhondda Cynon Taf, Casnewydd a Sir Fynwy wedi'i fwriadu i helpu pobl greadigol yn y rhanbarthau hyn, o bosibl trwy greu gofodau ffisegol a rennir er mwyn hwyluso cydweithio ac uwchsgilio rhwng pobl greadigol lleol, a chreu cyfleoedd hirdymor mewn ardaloedd o amgylch De Cymru. Canmolodd un panelwr ddinas Bilbao, yng Ngwlad y Basg, fel enghraifft o arfer da mewn ymgynghoriadau a chanolbwyntio diwylliant mewn prosesau gwneud penderfyniadau.¹² Mae'n rhaid i ddull o'r fath, fodd bynnag, gael ei wreiddio mewn creu lleoedd mewn ffordd gyfannol, gan ystyried anghenion trigolion, os yw am fod o fudd i drigolion rhanbarth, fel y clywyd gan sawl cyfranogwr, ac mae angen arweiniad clir gan y sefydliadau allweddol er mwyn cyfoethogi a chefnogi'r diwydiant.¹³ Fodd bynnag, roedd teimlad bod rhai sectorau - fel y sector celfyddydau ieuencid - wedi dioddef trwy danariannu, a'i bod yn parhau i fod yn heriol ariannu a chynnal manau diogel creadigol ar gyfer cymunedau ymylol yng Nghymru.

Ariannu'r sector celfyddydau

Mae toriadau cyllid wedi effeithio ar y sector creadigol, ac mae'r prinder cyllid yn parhau i lywodraethu penderfyniadau o fewn y sector. Yn ystod ein gweithdai, galwodd sawl cyfranogwr am fwy o ddyraniad cyllid cyhoeddus, ond hefyd am i gyllid gael ei dargedu at adeiladu 'capasiti, rhwydweithiau, a chyfalaf cymdeithasol', 'rhwydweithiau a chydweithfeydd', 'capasiti a chostau gweithredol' yn ogystal ag allbynnau creadigol. Galwodd y cyfranogwyr am ailddosbarthu cyllid i sefydliadau llai, llawr gwlad, ac am gyllid mwy cynaliadwy, gyda sylw bod cyllid yn ymddangos yn aml fel petai'n dod i ben ar adegau allweddol ar gyfer prosiectau yn hytrach na'u galluogi i ymwreiddio yn y tymor hir. Roedd mater cyllid yn gysylltiedig â chynaliadwyedd amgylcheddol, pwnc allweddol arall yn ein trafodaethau, gyda chyfranogwyr yn galw am 'gronfa fuddsoddi'r Chwyldro Gwyrdd'. Roedd ymdeimlad hefyd fod angen denu mwy o nawdd a chyllid o'r sector preifat, gydag enghreifftiau fel gwaith Celfyddydau a Busnes Cymru i baru busnesau a phobl greadigol wedi'u nodi fel enghraifft o fentrau i gysylltu'r diwydiannau creadigol â sectorau eraill. Roedd rhai cyfranogwyr hefyd yn teimlo bod angen gosod creadigrwydd fel sgil, ac ehangu gwerth canfyddedig diwylliant i symud y tu hwnt i weithred un sector.

Soniodd y cyfranogwyr hefyd am y posibilrwydd o chwilio am fathau arloesol o gyllid diwylliannol, gan edrych ar enghreifftiau rhyngwladol am ysbrydoliaeth. Un enghraifft a roddwyd oedd cymhorthdal sinema Ffrainc, sy'n codi Treth o 10.72% ar docynnau sinema, a diogelu'r 'eithriad diwylliannol' fel y'i gelwir yn y diwydiant.¹⁴ Fodd bynnag, mae'r sefydliad archwilio mwyaf blaenllaw yn Ffrainc, y Cour des Comptes, wedi cyhoeddi argymhellion diweddar i symleiddio'r system gymhorthdal, gan nodi datgysylltiad rhwng cyfradd gynhyrchu uwch a gwerthiant tocynnau is ar gyfer ffilmiau Ffrengig yn y sinemâu.¹⁵ Yn ogystal, fel y nododd sawl cyfranogwr, gellid gwneud mwy i gefnogi gwelededd gweithwyr llawrydd Cymraeg a

hwyluso cydweithio gyda'r sector cyhoeddus, gydag un cyfranogwr yn nodi 'mae gweledd yn amhrisiadwy. Os nad yw'r gelfyddyd rydym yn ei greu byth yn cyrraedd neb, mae'n ddibwrpas.' Yn ein gweithdai, awgrymodd sawl grŵp y dylid creu canolfannau caffael a chronfeydd data Cymru gyfan er mwyn helpu gweithwyr llawrydd i gael eu rhoi mewn cysylltiad â'r sector gyhoeddus a chreu cyfleoedd. Cydnabu cynrychiolydd Cymru Greadigol y diffyg data a'r gallu i 'harnesu sgiliau ein cymuned llawrydd yng Nghymru', gan nodi: 'Pan ofynnwyd inni ddylunio'r gronfa gweithwyr llawrydd' ar gyfer Covid, nid oedd y data i wneud y gwaith hwn yno, felly roedd yn rhaid i ni ddechrau o ddim byd'. Fel y clywyd yn y digwyddiad, mae'r diffyg buddsoddiad hwn hefyd yn cael ei adlewyrchu yn y prinder cefnogaeth i lesiant gweithwyr llawrydd.

Sut mae creu celf mewn argyfwng hinsawdd?

Roedd yr ail gwestiwn a ofynnwyd i banelwyr a mynychwyr y digwyddiad yn ymwneud â chynaliadwyedd y sector creadigol. Roedd dwy agwedd ar y sgysiau. Ar y naill law, cododd y panelwyr enghreifftiau o arloesiadau cynaliadwy i leihau ôl troed carbon y sector a'r datblygiadau arloesol presennol yn y maes hwn, yn ogystal â'r sgiliau sydd eu hangen i gyflawni hyn. Ar y llaw arall, plymiodd y drafodaeth i rôl diwylliant wrth ein helpu i feddwl drwy'r permacrisis, a rôl y sector creadigol wrth ddyfeisio atebion a chynnig naratifau sy'n cynnig ffordd ymlaen.

Atebion cynaliadwy, sgiliau cynaliadwy

Roedd trafodaethau ynghylch ymagweddau cynaliadwy at greadigrwydd yn aml yn ymwneud â'r diwydiant ffilm a dulliau cynaliadwy o gaffael ar draws y gadwyn gyflenwi. Fodd bynnag, mae'n werth nodi bod trafodaethau parhaus ym maes cerddoriaeth, theatr a chyhoeddi, er enghraifft, hefyd wedi codi cynaliadwyedd fel mater o ddiddordeb a ddylai fod yn sail i bob agwedd ar waith creadigol, gydag artistiaid yn ymchwilio am ffyrdd i leihau eu hól troed carbon. Mae atebion (ailddefnyddio elfennau o'r set a'r gwisgoedd, dod o hyd i ddeunyddiau ail law a chynaliadwy, chwilio am opsiynnau mwy ynni-effeithlon mewn lleoliadau) yn bodoli ond, fel y nododd un panelwr, mae hon yn parhau i fod yn drafodaeth heriol i'w chynnal ar gyfer sectorau sydd â chadwyni cyflenwi cymhleth dros ben. Er enghraifft, mae sector fel ffasiwn bellach yn cael ei ystyried yn aml fel enghraifft o'r ffyrdd y mae gwledydd y Gorllewin yn gwrthbwysu eu hól troed carbon i wledydd yn y De Byd-eang gyda chanlyniadau amgylcheddol a chymdeithasol dinistriol i weithwyr.

Mewn cyferbyniad, gwnaeth panelwr yr achos dros symud o wrthbwysu i fewnosod allyriadau carbon wrth ystyried atebion cynaliadwy, ac i ystyried blaenoriaethau byd-eang yn ogystal â rhai lleol. Er bod gwrthbwysu carbon yn gwneud iawn am allyriadau sy'n bodoli eisoes, mae mewnosod yn ymgorffori lleihau carbon yn y gadwyn gyflenwi, gan geisio lleihau'r allyriadau hynny yn y lle cyntaf. Yn yr un modd, mynegodd cyfranogwyr y gweithdai'r angen i weld cynaliadwyedd yn cael ei ail-fframio fel galluogwr, yn hytrach nag atalydd neu ychwanegiad. Mae heriau cynaliadwyedd yn cysylltu'r sector creadigol ag eraill, ac mae diffyg trafniadaeth gyhoeddus yn un o'r rhwystrau i ymarferwyr y diwydiant creadigol yng Nghymru, lle mae cynrychiadau ffilm, er enghraifft, yn [defnyddio mwy o ddisel nag yng ngweddill y DU](#).¹⁶ Fel y nododd un panelwr ar ddechrau'r diwrnod, bydd sgiliau'n allweddol i'r drafodaeth hon, gan 'nad yw'r rhan fwyaf o swyddi ar gyfer y dyfodol yn bodoli eto'. Mae cyfle felly i feddwl am y sgiliau cynaliadwy sydd eu hangen ar newydd-ddyfodiaid i'r sector, ac ar gyfer dyfeisio rolau newydd.

Cynaliadwyedd yn y sector sgrin

Efallai ei bod yn rhesymegol, o ystyried ei ôl troed economaidd ac amgylcheddol yng Nghymru, fod y sector sgrin yn un o'r meysydd creadigol allweddol a drafodwyd yn ystod sesiynau panel. Yn 2021 yn unig, amcangyfrifwyd bod allyriadau carbon Netflix yn [1.5 miliwn tunnell o CO₂](#).¹⁷ Clywodd y digwyddiad, yn enwedig, am rôl gadarnhaol cydlynwyr cynaliadwyedd ar y setiau i eirioli dros arferion gwell a gwehyddu'r amrywiol edafedd o weu cynaliadwyedd yn ddulliau creadigol ynghyd.

Roedd optimistiaeth nodedig yn yr ystafell ynglŷn â'r potensial o ehangu datrysiadau cynaliadwy arloesol, gyda sylw mai 'yr atebion mwyaf cynaliadwy ar setiau ffilm yw'r rhai mwyaf cost-effeithiol yn aml hefyd', gydag enghreifftiau fel rheoli gwastraff (gan gynnwys gwastraff bwyd) a chynyddu ailgylchu yn ffyrdd o leihau allyriadau carbon cynhyrchiad. Crybwyllodd y drafodaeth hefyd rôl dulliau arloesol o ffilmio sy'n cael eu harwain gan yr economi gylchol, gyda phanelwr yn pwysleisio pa mor bwysig yw cael effaith gadarnhaol wrth ystyried effeithiau allyriadau carbon ar draws y gadwyn gyflenwi yn y sector creadigol, o drafnidiaeth, i arlwy. Cytunwyd hefyd y gallai adeiladu cysylltiadau cymunedol chwarae rhan hanfodol wrth helpu i ddatblygu agwedd werdd at wneud ffilmiau a chreadigrwydd yn gyffredinol, gyda chadwyni cyflenwi byrrach yn parhau i fod yn un o'r ffyrdd allweddol o leihau ôl troed carbon.

Er mwyn i'r gwaith hwn fod yn effeithiol ac yn gynaliadwy, fodd bynnag, mae angen ei alleueiddio: mae rôl y cydlynedd cynaliadwyedd yn newydd, ac nid oes gan y rhai sydd wedi ymuno â'r diwydiant yn ddiweddar y sgiliau na'r adnoddau digonol ar hyn o bryd i gynnal y safonau cynaliadwyedd sy'n ofynnol i leihau ôl troed y diwydiant a chyflawni Net Sero yn fyd-eang. O ganlyniad, ar lawr gwlad gall realiti gwreiddio cynaliadwyedd mewn cynhyrchiadau fod yn heriol, ac mae angen i bob criw cynhyrchu ddeall sut mae cynaliadwyedd yn digwydd ar y set ac o reoliadau Llywodraethu Cymdeithasol Amgylcheddol. Yn yr un modd â chyllid, roedd y diffyg data cysylltiedig wedi'i godi gan gyfranogwyr fel rhwystr, gydag aelod o'r gynulleidfa yn awgrymu bod angen cronfa ddata i gyfeirio gweithwyr llawrydd at arferion a chyflenwyr mwy cynaliadwy.¹⁸ Mae'r [Screen New Deal](#),¹⁹ lle Cymru yw'r [genedl gyntaf yn y DU](#) i gymryd rhan, yn amlinellu camau i leihau allyriadau carbon mewn cynhyrchiadau.²⁰ Dyfynnir cynllun ardystio [albert](#), a wobrwyd i gynhyrchiadau sy'n cwblhau 'Cynllun Gweithredu Carbon' i leihau eu hallyriadau, fel enghraifft gadarnhaol o sefydlu ffyrdd mwy cynaliadwy o weithio ar draws y sector sgrin.²¹ Yn y sector theatr, mae'r [Theatre Greenbook](#) yn darparu canllawiau i wneud cynhyrchiadau, lleoliadau, a gwasanaethau cysylltiedig megis arlwy yn llai carbon-ddwys.²²

Dal ati i greu drwy bermacrisis

Yn gyffredinol, mynegodd y panelwyr a'r gynulleidfa ffydd yng ngallu'r celfyddydau a'r sector creadigol i chwarae rhan gadarnhaol wrth alluogi newid mewn diwylliant er mwyn wynebu realiti newid hinsawdd, ac wrth eirioli dros drawsnewid cymdeithasol. Mae ymchwil cynnar ar effaith newid hinsawdd ar ddiwylliant yn dangos ei risgiau posibl i gymunedau yng Nghymru, ble [mae 60% o'n trigolion yn byw ger yr arfordir](#), ac sy'n cael eu rhoi mewn mwy o berygl o lifogydd oherwydd cynhesu byd-eang a thywydd eithafol.²³ Yma, roedd sawl cyfranogwr yn teimlo'n gryf bod angen agwedd fyd-eang, ac mae Cyngor y Celfyddydau yn y broses o ddyfeisio Strategaeth newydd ar gyfer Cyfiawnder Hinsawdd yn y Celfyddydau, darn o waith dan arweiniad Judith Musker-Turner. Clywodd y digwyddiad am yr heriau parhaus a wynebir gan drigolion ynys Maui, yn Hawaii, lle mae tanau gwyllt wedi dinistrio safleoedd treftadaeth ddiwylliannol bwysig, gan ddinistrio [tref hanesyddol Lahaina](#).²⁴ Mae ymchwil dan arweiniad Dr Lana St Leger ym Mhrifysgol Metropolitan Caerdydd yn ymchwilio ar hyn o bryd i effaith newid hinsawdd ar ieithoedd brodorol, gan gynnwys y Gymraeg, wrth i gymunedau gael eu hansefydlogi neu eu dadleoli gan dywydd eithafol neu newidiadau yn eu hamgylchedd.²⁵ Mae gan hyn oblygiadau yn y sector creadigol: mae adroddiad y Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol, [Tu ôl i'r Llenni](#), yn rhybuddio am heriau o ran cyflogi staff sy'n siarad Gymraeg ar gyfer rolau lefel canolig.²⁶

Gwelwyd y celfyddydau fel arf allweddol dros newid, yn darlunio ac yn gwahodd myfyrdodau ar yr argyfwng hinsawdd. Soniodd sawl cyfranogwr am bwysigrwydd naratifau newid hinsawdd a fyddai nid yn unig yn canolbwyntio ar yr argyfwng fel y cyfryw ond hefyd yn cofleidio'r ffaith bod dynoliaeth yn byw trwy bermacrisis a chanolbwyntio ar ei effeithiau ar unigolion. Yma, mae cyfleoedd yn bodoli ar gyfer cydywaith gyda sectorau eraill: un enghraifft a roddwyd yn y drafodaeth oedd y Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Cyfoeth Naturiol Cymru a Chyngor Celfyddydau Cymru, gyda'r nod o helpu i hyrwyddo rheolaeth gynaliadwy o dirweddau ac amgylchedd naturiol Cymru drwy'r celfyddydau. Mae'r cydweithio yma yn dechrau dwyn ffrwyth, gydag enwebeion Cymrodoriaeth Cymru'r Dyfodol yn cael y dasg o gynhyrchu gwaith sy'n myfyrio ar eu cysylltiad â byd natur mewn partneriaeth â Chyfoeth Naturiol Cymru, Ymddiriedolaeth Cwm Elan a'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol.²⁷

Sut ydyn ni'n blaenoriaethu lles gweithwyr yn y diwydiannau creadigol a diwylliannol?

Gyda bron 50% o weithlu'r sector creadigol yn y DU gweithlu yn hunangyflogedig, mae gweithwyr yn y sector creadigol yn wynebu heriau penodol sy'n gysylltiedig â chontractau a chyllid tymor byr, oriau gwaith hir ac afreolaidd, a thystiolaeth o gamymddwyn parhaus, gyda bwlio yn un o'r pryderon niferus a fynegwyd ar y pryd.²⁸ Teimlwyd y mater hwn mor enbyd gan y rhai a oedd yn bresennol, fel bod nifer o gyfranogwyr y gweithdai wedi sylwi yn ddiweddarach y dylai cwestiwn llesiant fod wedi bod y cyntaf ar yr agenda.

Roedd y sgwrs ar lesiant yn cynnwys cyfuniad o weithwyr llawrydd, cynrychiolwyr undeb ac arbenigwyr llesiant. Yn benodol, roedd y sgwrs yn llwyfan i rôl hwyluswyr llesiant i helpu i sicrhau newid yn y diwydiant. Roedd y sgwrs hefyd yn tanlinellu croestoriad y materion a wynebir gan weithwyr llawrydd, lle mae ymarferwyr mwyafrif byd-eang ac anabl, er enghraifft, yn parhau i ddiodef sawl math o ymyleiddio. Dangosodd y drafodaeth ymdeimlad dealladwy o rwystredigaeth ynghylch y diffyg cynnydd a wnaed yn y maes hwn o safbwynt llawer o weithwyr creadigol a gweithwyr llawrydd, er y cytunwyd nad oedd 'atebion cyflym' yn bodoli. Nododd un panelwr siom yn y cyfnod ôl-bandemig ('wrth ddod allan o'r pandemig, roedd gobaith y byddem yn adeiladu'n ôl yn well. Nid wyf yn meddwl y byddai unrhyw un mewn gwirionedd yn cytuno bod hynny wedi digwydd'). Yn gyffredinol, mynegodd y cyfranogwyr yn gryf yr angen am lwybrau i mewn i'r diwydiant ond hefyd am amodau gwaith mwy cynaliadwy, gan alluogi gweithwyr nid yn unig i fynd i mewn i'r sector creadigol, ond i aros a ffynnu ynddo.

Deinameg gwaith

Mae ansicrwydd yn bryder allweddol, gyda phobl creadigol yn brwydro i sefydlu eu hunain, i greu cyfleoedd incwm cynaliadwy, a chreu gyrfa, heb sôn am ganfyddiadau allanol o waith creadigol fel 'hobi'. Yn ogystal â chyfraddau cyflog gwael, nododd un panelwr fod bwllch yn aml rhwng canllawiau polisi manwl, wedi'u hysgrifennu'n dda, a'u gweithrediad ar lawr gwlad, gyda strwythurau recriwtio gwael a thelerau ac amodau anffafriol. Fel y nodwyd gan un panelwr, 'rydym yn aml yn edrych ar drwsio'r symptomau, nid ydym yn edrych ar wraidd yr hyn sy'n achosi cryn dipyn o iechyd meddwl gwael yn y sector mewn gwirionedd'. Mae'r amodau gwael hynny, ynghyd â diffyg cyllid, yn ysgogi sefyllfa lle nad yw pobl yn buddsoddi mewn doniau newydd nac yn llogi lleisiau newydd, gyda gorddibyniaeth ar rwydweithiau i sicrhau swyddi newydd a thuedd i ddibynnu ar ddulliau recriwtio traddodiadol drwy lwyfannau fel Spotlight, er enghraifft. Soniwyd bod cyllidebau bychan yn rhwystr rhag cael gwasanaethau adnoddau dynol yn y sector creadigol, er, fel ychwanegodd panelydd, mae adeiladu gweithlu amrywiol nid yn unig yn fater o arian, ond hefyd yn adeiladu amser i ymgysylltu â newydd-ddyfodiaid.

Mae dargadwedd hefyd yn peri heriau yn y sector: 'Does dim prinder pobl yn dod i mewn i'r sector, ond rydym yn eu colli.' O ganlyniad, mae Panel Cyngori Sgiliau Creadigol Llywodraeth Cymru yn gweithio i bontio'r bwllch rhwng addysg uwch a'r sector, gyda newydd-ddyfodiaid heb fod yn ddigon parod ar gyfer byd gwaith yn y sector creadigol. Yn yr [Arolwg Diwydiant Cymru Greadigol](#) canfuwyd bod 17% o'r rhai a holwyd wedi dod o hyd i'w swydd ar lafar.²⁹ Tynnodd sawl

panelwr sylw at bwysigrwydd cyfeirio gwell er mwyn dangos y gall y sector gyflenwi gyrfaedd hyfyw, ond nododd un cyfranogwr 'mae'n gwestiwn byw ynglyn â'r cwestiwn, yw hi'n yrfa ddichonol', ac un arall yn nodi pan ddechreuodd yn y diwydiant, nid oedd yn siŵr pa ffordd i fynd i ddod o hyd i swydd a chael y sgiliau cywir.

Mae gweithwyr llawrydd yn wynebu pwysau ychwanegol, yn enwedig os mai aelod parhaol o staff yw gwraidd eu hanhawsterau, ac mae hi'n bosib eu bod yn poeni am wneud enw fel 'person trafferthlon' am godi llais. Ond caiff y materion hyn eu dwysáu gan ffactorau croestoriadol ar gyfer pobl o liw, pobl o gefndir economaidd-gymdeithasol isel, pobl anabl, pobl â chyfrifoldebau gofalu, menywod a phobl o'r gymuned LGBTQ+. Roedd trafodaethau'n pwysleisio brwydrau gyda gofal plant, trafndiaeth, neu fod yr unig berson o gefndir mwyafrif byd-eang ar set neu ar banel. Nododd un siaradwr hefyd nad yw hysbysebu swyddi ar wefannau a chyfryngau cymdeithasol yn ddigon i recriwtio pobl o gefndiroedd amrywiol, a bod angen mynd i mewn i gymunedau ac estyn allan. Daw hyn gydag yr angen i glustnodi adnoddau i'w neilltuo i ymestyn allan, a denu pobl o gymunedau ymylol a heb gynrychiolaeth ddigonol. Fodd bynnag, nododd sawl siaradwr o liw eu bod hefyd yn aml yn teimlo'n docynedig, boed hynny trwy gael eu gwahodd neu eu hurio oherwydd eu hil mewn gofodau oedd yn hollol wyn fel arall, a mynegwyd ystod o emosiynau o bryder i gythruddiad.

Yn anffodus, fel y nododd un cyfranogwr, mae llawer o gynlluniau amrywiaeth hefyd wedi methu oherwydd bod cyllid yn cael ei dorri'n fyr, gydag artistiaid newydd yn cael eu cefnogi gan gynlluniau 'ddim yn cael y memo' ac yn cael eu 'gollwng' yn annisgwyl, gyda 'dim byd i sicrhau eu datblygiad'. Dywedodd un panelwr y dylai'r diwydiant 'gymryd cyfrifoldeb a rhoi eu hadnoddau' er mwyn meithrin doniau newydd, gan fod risg o orddibyniaeth ar raglenni a ariennir yn y tymor byr. O ganlyniad, nodwyd bod hyfforddeion yn aml yn teimlo'n ynysig wrth ymuno â'r sector. Nododd cyfranogwr arall bwysigrwydd adeiladu hyder newydd-ddyfodiaid, a chreu gofodau er mwyn dysgu sut i rwydweithio. Yn hyn o beth, nododd un siaradwr du, fel person creadigol du, fod pwysau weithiau i 'wneud y cyfan' ei hun, a chydabu ansicrwydd a allai ddod yn sgil rhannu problemau gyda'ch cyflogwr neu reolwr llinell mewn amgylchedd hynod gystadleuol. Roedd consensws bod angen i'r sector greu gofodau diogel penodedig, sefydlog i weithwyr llawrydd geisio cael cymorth, gan eu bod yn debygol o weithio ar draws timau gwahanol iawn o un prosiect i'r llall.

Hwyluswyr lles

Mae'r rhaglen hwyluswyr llesiant a ariennir gan Cymru Greadigol yn ganlyniad partneriaeth rhwng CULT Cymru, rhaglen Undebau Creadigol yn Dysgu Gyda'n Gilydd, a 6ft from the Spotlight CIC. Cyflwynwyd y rhaglen gyntaf gydag adborth cadarnhaol gan gyfranogwyr o'r diwydiant, ac mae'r cyllid pilot wedi'i adnewyddu ar gyfer [ail gam](#).³⁰ O'r cychwyn cyntaf, pwysleisiodd un hwylusydd llesiant a oedd yn bresennol bwysigrwydd, a her, sicrhau ymrwymiad cynhyrchwyr i alluogi'r rôl i gyflawni ei swyddogaeth ar setiau ac mewn lleoliadau, gan nodi 'mae pobl yn gweld llesiant fel olwyn sbâr, yn hytrach na'r llyw, nid ydynt yn ei ddefnyddio i yrru eu hunain yn eu blaen', a bod eu rôl weithiau'n cael ei phwyso a'i mesur yn erbyn y cyfyngiadau amser sy'n gynhenid mewn cynrychiadau creadigol. Fel y dywedodd siaradwr arall, 'yn ddelfrydol, byddem yn cefnogi dylunio cynhyrchiad mwy iach yn feddyliol gyda'r tîm cynhyrchu a'r tîm arwain'. Yn lle hynny, fodd bynnag, roedd hwyluswyr llesiant yn aml yn cael eu 'parasiwtio i mewn' a'u defnyddio fel 'diffoddwyr tân' pan oedd pethau eisoes wedi mynd o chwith. Ymhellach, her arall

a wynebwyd gan hwyluswyr llesiant oedd ysgogi ystyriaeth ddyfnach a newid diwylliannol, a nododd cyfranogwr fod angen mynd y tu hwnt i'r gwaith papur i gynnwys adlewyrchiad ehangach ar ddiwylliant a phrosesau recriwtio, er enghraifft. Ar yr un pryd, roedd cael hwylusydd llesiant yn darparu 'gofod cyfle', a theimlwyd nad yw manau diogel yn 'digwydd yn ddiodyn' ond bod yn rhaid iddynt fod o ganlyniad i weithredu ar y cyd i'w helpu i ddod i fodolaeth.

Llesiant a chyllid

Mae amodau materol gwaith creadigol yn allweddol ar gyfer gweithlu iach. Roedd trafodaethau'r diwrnod yn aml yn pwysleisio mater anghydraddoldeb incwm systemig, a'r ffaith bod cysylltiad annatod rhwng llesiant gweithwyr ac amodau ariannu. Mewn tirwedd o brinder cyllid, tra bod cyfranogwyr yn aml yn galw am gyllid ychwanegol i'r sector, cafwyd sawl trafodaeth hefyd ynghylch sut i ddarparu cyllid yn well, ac mewn ffordd sy'n fwy addas i anghenion y gweithlu. Mewn gweithdai, pwysleisiodd y cyfranogwyr bwysigrwydd cefnogi artistiaid i greu, arbrofi a methu, gyda'r posibilrwydd o gyllid 'heb llinynnau'. Tynnodd nifer o drafodaethau gweithdy sylw at y ffaith bod grantiau yn aml yn rhoi pwyslais ar allbynnau, a'u bod yn feirniadol o'r amodau presennol sy'n ffafrio grantiau tymor byr sy'n canolbwyntio ar brosiectau. Roedd rhai cyfranogwyr hefyd yn teimlo bod angen prosesau ariannu mwy hygrych a llai pwysfawr a oedd mewn perygl o fod yn rhwystr i weithwyr llawrydd. Amlygwyd ganddynt y dylai cyllidwyr hefyd anelu at symleiddio ceisiadau am gyllid, gyda sawl gweithiwr llawrydd yn sôn am y [Gronfa Adferiad Diwylliannol Covid ar gyfer gweithwyr llawrydd](#) fel enghraifft o gais hygrych, byr, y mynegodd mynychwyr eu bod yn ddiolchgar amdano.³¹ Awgrymwyd hefyd y gallai cyllidwyr roi mwy o ffocws ar gyllid i feithrin gallu, sefydlu rhwydweithiau a chydweithfeydd, a phwysleisio'r angen am gyllid sy'n ffafrio archwilio a rhoi'r gallu i artistiaid a phobl greadigol roi cynnig ar bethau newydd a methu. Ymhellach, awgrymodd sawl cyfranogwr y dylid clymu'r arian sydd ar gael ar gyfer sefydliadau sy'n cyflawni safonau llesiant penodol, y dylid eu gosod yn glir fel sail i reoliadau ar draws y sector. Fel y nododd panelydd, mae ysgogiadau'n bodoli: mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, er enghraifft, yn cwmpasu gwaith teg, ac mae potensial hefyd i dynnu ar bartneriaeth gymdeithasol.

Casgliad a'r camau nesaf

Mae'r trafodaethau'n rhoi darlun o sector cyferbyniol, gyda'r rhai sydd fwyaf tebygol o ddiodeff amodau gwaith annheg yn dal i gael trafferth cymryd rhan mewn sgysiau er mwyn ddyfeisio ffordd wahanol ymlaen. Fel y clywyd gan gyfranogwyr, fodd bynnag, mae cyfraniadau artistiaid a gweithwyr creadigol o bob gorwel cymdeithas yng Nghymru yn ddi-rif. Nid yn unig y mae'r sector yn creu buddion materol a symbolaidd i Gymru, mae hefyd, fel y gwelir o'r enghreifftiau o gydlynwyr cynaliadwyedd a hwyluswyr llesiant, yn creu datrysiadau arloesol. Fel y clywyd, fodd bynnag, bydd angen buddsoddiad hir dymor ar y rhain ac ailfeddwl y rôl, cwantwm, a strwythur yr amodau ariannu sy'n parhau i fod yn arbennig o heriol, ddeufis ar ôl y digwyddiad.

Yn olaf, bwriadwyd i'r sgwrs fod yn gynhwysol, gyda chynrychiolwyr o haenau uwch y sector creadigol a gweithwyr llawrydd yn rhan o'r sgwrs. Fel y nododd nifer o gyfranogwyr ar y diwrnod serch hynny, mae perygl i hyn - o echdynnu gwybodaeth oddi wrth y gweithwyr llawrydd heb eu digolledu am eu llafur. Er bod y digwyddiad am ddim i'w fynychu, nid oedd yn bosibl cynnig lleoedd â chymorth i gyfranogwyr a fyddai wedi digolledu gweithwyr llawrydd am ddiwrnod o waith. O ganlyniad, er bod y crynodeb yn anelu at adlewyrchu nid yn unig y trafodaethau allweddol mewn paneli ond hefyd y trafodaethau a gynhaliwyd yn ystod y gweithdy a ddaeth â'r diwrnod i ben, mae lleisiau'n dal ar goll o'r sgwrs: lleisiau'r rhai sydd, oherwydd incwm neu resymau eraill, wedi methu mynychu trafodaethau'r diwrnod. Fel y clywsom, mae hyn yn cyfyngu ar allu gweithwyr llawrydd i fynychu digwyddiadau a hyfforddiant, ac i gymryd rhan mewn trafodaethau ystyrllon.

Mae'r SMC yn gwneud yr argymhellion a ganlyn ar sail y digwyddiad hwn:

- Dylai Llywodraeth Cymru barhau i gefnogi ac ehangu'r cynllun hwylusydd llesiant.
- Dylai Cyngor Celfyddydau Cymru, Cymru Greadigol, a chyrrff cyllido perthnasol gyfeirio ymdrechion at gyllido capasiti a llesiant, drwy sicrhau bod cyllid ar gael ar gyfer rhwydweithiau gofal a chydweithfeydd.
- Dylai chyrrff ariannu anelu at ddiwygio cyllid er mwyn ei wneud yn fwy hygyrch, drwy ddirynnu allbynnau.
- Dylai Cyngor Celfyddydau Cymru a Chymru Greadigol gydlynw'r gwaith o greu cyfeiriadur gweithwyr llawrydd diwylliannol un stop, sy'n rhestru gweithwyr llawrydd yn y sector creadigol yng Nghymru.
- Dylai Llywodraeth Cymru sefydlu cyfeiriadur cyllidwyr Cymru gyfan, gan restru'r ffynonellau cyllid sydd ar gael ar gyfer gweithwyr llawrydd diwylliannol.

Hoffai'r SMC ddiolch i bawb a oedd yn bresennol am eu cyfraniad i'r sgysiau hynny.

Nodiadau

- 1 Cymru Greadigol, 'Amdanom ni', creative.wales, <https://www.creative.wales/about-us>.
- 2 Cymru Greadigol (2022), 'Cynllun Gweithredu Sgiliau Creadigol 2022-2025', creative.wales, https://www.creative.wales/sites/creative/files/2022-09/WG45909%20Skills%20Action%20Plan%20E_WG.pdf.
- 3 Cyngor Celfyddydau Cymru (2023), 'Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Cyngor Celfyddydau Cymru a Chymru Greadigol', celfyddydau.cymru, https://arts.wales/sites/default/files/2023-11/WG48632%20Creative%20Wales%20MOU%20E_WG.pdf.
- 4 Creative Scotland, 'Amdanom ni', creativescotland.com, <https://www.creativescotland.com/about>.
- 5 Ar adeg yr ysgrifeniir hyn, cadarnhawyd bod apêl Theatr Genedlaethol Cymru i Gyngor Celfyddydau Cymru ar eu cais cychwynnol wedi bod yn llwyddiannus. Roedd yr apêl yn parhau pan gynhaliwyd y digwyddiad.
- 6 Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru (2023), 'Cymru Can: our Vision and Purpose', <https://www.futuregenerations.wales/work/cymru-can/>.
- 7 Confederasiwn y GIG (2023), 'Partneriaeth yn galluogi Cymru i arwain y ffordd o ran y celfyddydau ac ymagwedd iechyd', nhsconfed.org, <https://www.nhsconfed.org/news/partnership-enables-wales-lead-way-arts-and-health-approach>.
- 8 Cyfoeth Naturiol Cymru (2020), 'Partneriaeth 'Natur Greadigol' newydd ar fin cadarnhau'r cwllwm rhwng celfyddydau ac amgylchedd Cymru', naturalresources.wales, <https://naturalresources.wales/about-us/news-and-blogs/news/new-creaative-nature-partnership-set-to-cement-bond-between-welsh-arts-and-environment/?lang=cy>.
- 9 Hynt, <https://www.hynt.co.uk/en/>
- 10 Cyngor Celfyddydau Cymru (2023), 'Cynllun Llwyddiant gyda Mynediad i'r Gymraeg Hynt yn gyrru ymgyrch i ehangu sector y celfyddydau a diwylliant ledled y DU', celfyddydau.cymru, <https://celf.cymru/cyfleoedd-swyddi-newyddion/llwyddiant-cymraeg-cynllun-mynediad-hynt-drives-push-for-uk-wide-expansion-arts-and>.
- 11 'Hwb ariannol i'r diwydiannau creadigol mewn tair ardal o Gymru' (2023), Caerdydd Creadigol, Prifysgol Caerdydd, <https://www.caerdydd.ac.uk/newyddion/view/2733280-funding-boost-for-creative-industries-mewn-tair-ardal-o-de-cymru>
- 12 Amgueddfa Guggenheim, a agorodd ym 1997, oedd y brig amlwg o fynydd iâ o adfywio a buddsoddiad mewn seilwaith, a alwyd weithiau yn 'effaith Bilbao'. Mae'r term a'r broses y mae'n ei gynnwys yn ddadleuol - hyd yn oed i bensaer yr amgueddfa ei hun - ond dim ond rhan o gynllun ehangach gan gynnwys metro ac adfywiad strwythurol.
- 13 Evans, Angela (2022), 'Placement, or Life and Death (and Rebirth?) of a Great Welsh Town', *the welsh agenda*, Sefydliad Materion Cymreig, <https://www.iwa.wales/agenda/2022/07/placemaking-or-life-and-death-and-rebirth-of-pontypool/>.
- 14 Cour des Comptes, 'Observations définitives: Centre national du cinéma et de l'image animée, Exercices, 2011-2022', Cour des Comptes, https://www.ccomptes.fr/system/files/2023-09/20230920-S2023-0722-CNCIA_0.pdf.
- 15 Cour des Comptes, 'Observations définitives: Centre national du cinéma et de l'image animée, Exercices 2011-2022', Cour des Comptes, https://www.ccomptes.fr/system/files/2023-09/20230920-S2023-0722-CNCIA_0.pdf.
- 16 Price, Ben (2023), 'Climate change: Can Wales be a leader in making net zero films?', Newyddion y BBC, <https://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-67486152>.
- 17 '2022 Netflix Environmental Social Governance Report' (2022), Netflix, <https://about.netflix.com/cy/sustainability>.

- 18 Mae enghreifftiau o gronfeydd data o'r fath yn bodoli, megis y *Cyfeiriadur Gwisgoedd* sefydlwyd gan Sinéad Kidao. Gweler: 'The Costume Directory', albert, <https://wearealbert.org/>.
- 19 Albert (2020) 'Screen New Deal', wearealbert.org, <https://wearealbert.org/2020/07/22/screen-new-deal/>.
- 20 Price, Ben (2023), 'Climate change: Can Wales be a leader in making net zero films?', Newyddion y BBC, <https://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-67486152>.
- 21 Albert, <https://wearealbert.org/>.
- 22 Theatre Green Book, <https://theatregreenbook.com/>.
- 23 Cyfoeth Naturiol Cymru (2022), 'CNC yn rhyddhau arolwg arloesol sy'n tynnu sylw at bwysigrwydd y môr a'r arfordir i bobl yng Nghymru', CNC, <https://cyfoethnaturiol.cymru/amdanom-ni/newyddion-a-blogiau/newyddion/rhyddhau-nrw-tir-torri-arolwg-amlygu-pwysigrwydd-y-mor-ac-arfordir-i-bobl-yng-nghymru?lang=cy>.
- 24 Wang, Claire (2023), 'Lahaina, site of incalculable Native Hawaiian importance, reels from cultural losses', *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2023/aug/15/maui-wildfires-lahaina-hawaii-rebuild>.
- 25 St Leger, Lana, 'When the street talks: A case study of the impact of climate change on communities in Wales', Prifysgol Metropolitan Caerdydd, <https://www.cardiffmet.ac.uk/management/staff-profiles/Pages/Lana-St-Leger.aspx>.
- 26 Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol (2023), 'Tu ôl i'r Llenni: Gweithlu'r diwydiannau creadigol', Senedd Cymru, <https://senedd.cymru/media/pwkhjp24/cr-ld16090-e.pdf>.
- 27 Cyngor Celfyddydau Cymru (2023), 'Wyth artist wedi'u cyhoeddi fel Cymrodoriaeth Cymru'r Dyfodol 2023-24', celfyddydau.cymru, <https://celf.cymru/cyfloedd-newyddion/eight-artists-announced-future-wales-fellowship-2023-25>.
- 28 Komorowski, Marlen and Lewis, Justin (2020), 'The Size and Composition of the Creative Industries in Wales', Clwstwr, https://clwstwr.org.uk/sites/default/files/2020-05/Creative%20Industries%20Adroddiad%20Na%201_Final_compressed.pdf.
- 29 Hood, Saadia (2022), 'Adroddiad Arolwg Diwydiant Cymru Greadigol 2022', llyw.cymru <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/statistics-and-research/2022-10/creative-wales-industry-arolwg-2022-804.pdf>.
- 30 Llywodraeth Cymru (2023), 'Cyhoeddi cyllid pellach ar gyfer hwyluswyr llesiant yn sector sgrin Cymru', llyw.cymru, <https://www.llyw.cymru/rhwydd-ariannu-hwyluswyr-llesiant-cymru-sector-sgrin-cyhoeddi>
- 31 Welsh Government (2020), 'Cymru'n lansio cronfa i gefnogi gweithwyr llawrydd creadigol y mae Covid-19 yn effeithio arnynt', llyw.cymru, <https://www.llyw.cymru/cronfa-lansiau-cymru-cymorth-creative-freelancers-affected-covid-19>.

